

אלכסנדר אוריה בוסקוביץ'

ALEXANDER URIJAH
BOSKOVICH

אלכסנדר אוריה בוסקוביץ' נולד ב־16 באוגוסט 1907 בטרנסילבניה בעיר קולוז'וואר (קלאוֹנבורג), הונגריה (כעת קלוֹז', רומניה), ונפטר ב־5 בנובמבר 1964 בתל־אביב. הוא עלה ארצה בשנת 1938 והיה עד למותו אחת הדמויות הבולטות בחיי המוסיקה בארץ. כמלחין היה לוחם בלתי־מתפשר למען מוסיקה ישראלית בעלת אופי סגולי ושותף ליוצרי הסגנון היס־תיכוני, שאותו זנח בעת מאוחרת יותר, כדי לבסס את המוסיקה שלו על יסודות עתיקים יותר, בעיקר על השפה העברית. הוא היה פסנתרן, מנצח, כותב ספרים בנושאי מוסיקה, הוגה־דעות, אחד המחנכים בעלי השם בישראל, מרצה ובמשך שנים רבות מבקר מוסיקה בעתון "הארץ". בוסקוביץ' נמנה עם מייסדי האקדמיה למוסיקה בתל־אביב, היה חבר בסגל המורים באוניברסיטת תל־אביב וחבר המועצה הציבורית לתרבות ולאמנות. על רוב יצירותיו קיבל פרסים, ביניהם פעמיים את פרס אנגל.

מצד האב שורשיו הם במשפחת המהר"ל מפראג, יוצר הגולם. הוא למד את תורת ההלחנה בווינה אצל ריכארד שטיר (Stöhr) ופסנתר אצל ויקטור אֶבְנֶשְטֵיין. במשך רוב לימודיו שהה בפאריז והשלים את ידיעותיו אצל פול דיקה (Dukas) ואלפרד קורטו (Cortot). בעיר הולדתו פעל כקונפֶּרְטִיטוֹר ומנצח אופרה ויסד את התזמורת הסימפונית "גולדמארק" (על־שם המלחין ההונגרי־יהודי [1830–1915] מחבר האופרה מלכת שבא). הוא גם הופיע כפסנתרן קונצרטים וכמנצח אורח באירופה, ובשנים הראשונות אף בישראל, וניצח בין היתר על הצגת האופרה סיפורי הופמן מאת אופנבאך.

כבר כאמן צעיר שאף בוסקוביץ' להתקרב אל רוח התרבות היהודית ולהכיר את תולדות עמו. הוא יצא להרי הקרפאטים כדי להתוודע אל הפולקלור העשיר של היהודים החיים שם וחזר ממסע זה כשבידו אוסף גדול של שירי עם יהודיים, ובמיוחד חסידיים. שבעה שירים כאלה, ובתוכם שני שירים חסידיים, צירף לסוויטה על שירי עם יהודיים (1937) לתזמורת סימפונית גדולה, שאותה כינה מאוחר יותר שרשרת הזהב (1937; ממ"י; %). והמבוססת על סיפורו של "ל פרץ על קורותיה של משפחה חסידית. בוסקוביץ' דאג לשמור על האופי העממי של

השירים, עם זאת שעיבד ותיזמר אותם. יתר-על-כן: השירים, ובמיוחד החסידיים, הם מוסיקה מלודית מובהקת, וכדי לשמור על אופיים זה הסתפק המלחין בתזמורו בתוספת צבע. לאחר שואת יהדות אירופה אפשר לראות את הסוויטה כיד-זיכרון.

באותה שנה ערך בוסקוביץ' גם גרסה לפסנתר של *שרשרת הזהב* (1937; ממ"י), שנוגנה בשנת 1937 על-ידי הפסנתרנית ההונגרית פירושקה הבשי (Hevesy). את התכליל שלח למנצח איסאי דוברובן (Dobrowen), לאחר ששמע בראדיו מוסיקה בניצוחו והתפעל מפרשנותו האמנותית. דוברובן הציע לתזמורת הארץ-ישראלית לשבץ את היצירה בקונצרט שעליו עמד לנצח בשנת 1938. התזמורת הזמינה את המלחין לביצוע הבכורה. בוסקוביץ' בא כאורח והחליט להישאר בארץ. מאוחר יותר חזר ואמר, כי דוברובן, *שרשרת הזהב* והזמנת התזמורת הצילו את חייו.

באותה עת התרחשו בארץ מאורעות דמים וכשנה ומחצית השנה לאחר מכן פרצה מלחמת העולם השנייה. תנאי החיים בארץ היו קשים. אבל השמים והים נשארו כחולים, החול היה צהוב והירק של העצים והגנים שניטעו ביזע נותר כשהיה; הנוף וצבעיו באור השמש השפיעו על הדמיון היוצר של האמן הצעיר. המפגש עם המוסיקה של האזור – לא רק עם זו שהביאו עמן העדות היהודיות, אלא גם עם המוסיקה של הערבים ושל קבוצות אתניות אחרות – היו ליסוד הביטוי הסגולי המיוחד בלשון הצלילים של בוסקוביץ'. בהשראת כל אלה פיתח לו סגנון מצלול אישי, שימצא ביטוי תחילה בשני קונצ'רטי. ברובזמן הוא חודר עמוק אל אופיה וקיצבה של הלשון העברית, שתהיה לאחד המקורות החשובים ביותר ביצירתו.

בניגוד למלחינים אחרים, שציטטו שירים ומחולות של העדות או נשענו עליהם, לא רצה בוסקוביץ' להשתמש בשירים קיימים אלא לעבד ברוחם רעיונות שלו. בהתאם לעקרונות אלה נוצרה יצירתו הגדולה הראשונה של בוסקוביץ' *קונצ'רטו לכינור* (1942), שזכתה בפרס הראשון בתחרות על שם ברוניסלב הוברמן מטעם התזמורת הארץ-ישראלית, בשנת 1943, ובוצעה בשנה שלאחר מכן (1944) בקונצרט של התזמורת בניצוחו של גיאורג זינגר, עם הכנר לוראנד פניבש כסולן. על אף הפרס, שעיקר ערכו לא היה כספי אלא בעצם הביצוע, פסל המלחין את יצירתו מתוך ביקורת עצמית, אך שב ועיבד בשנת 1957 את פרקה האמצעי לכינור ופסנתר, כיצירה עצמאית בשם *מזמור* (ממ"י; ביצוע בכורה: לוראנד פניבש, אלדד נוימרק, 1965).

על כוח המצאה רב מעידה יצירה מעמיקה יותר, בעלת חשיבות ואף נחשונות: *קונצ'רטו לאבוב* (1943; ממ"י, קודם המ"י; פרס אנגל, 1954), שנוגן בפעם הראשונה על-ידי התזמורת הארץ-ישראלית בניצוחו של גיאורג זינגר, עם אבובן התזמורת פרם בלו (1944), זוכה להצלחה יוצאת מן הכלל. מבנה הקונצ'רטו הוא, למעשה, מסורתי, והוא מורכב משלושה פרקים: בפרק הראשון ניתן לזהות עדיין את צורת הסונאטה, אם כי הנושאים חוזרים במחזור בשינויים משמעותיים

– תופעה המקרבת צורה זו למסורת המזרחית; הפרק האמצעי, הבנוי על באס עיקש (אוסטינאטו), הוא דמוי פאסאקאליה ונושאו השיר, המתפתח ממוטיב אחד ויחיד, הולך ולובש קישוטים עשירים יותר ויותר ופיגורות השזורות סביב טונים מרכזיים. פרק הסיום המלהיב הוא רונדו בסגנון עליז-מזרחי עם יסודות בעלי אופי עממי. שני הפרקים הקיצוניים הם מבריקים, ותיזמור הקונצ'רטו כולו הוא רב-ניגודים וססגוני. בשנת 1960 ערך בוסקוביץ' גירסה מתוקנת של הקונצ'רטו לאבוב, שנוגנה בשנת 1962 על ידי אולין רותנול והתזמורת הפילהרמונית הישראלית בניצוח ג'והן בארפירולי.

בסוויטה שמית לפסנתר (1945; ניידט, ממ"י, והמ"י; ביצוע בכורה: המלחין, רה"ש, 1945) השתמש בוסקוביץ' בפעם הראשונה בכתיבה הטרופונית. הוא יוצר אפקט של מיקרוטוניות באמצעות התנגשויות חריפות של סקונדות ונונות קטנות או אוקטבות מוגדלות ומוקטנות. מהלכי אוניסון במרחק של שתי אוקטבות מעשירים את האפקטים ומקרבים את הרושם של מוסיקה זו לזה שמעוררת נגינתם בלהקה של נגנים מזרחיים. לסוויטה הריקודית-קיצבית שישה פרקים מנוגדים באופיים.

דוגמה 12: א"א בוסקוביץ', התחלת סוויטה שמית לפסנתר

בסוף שנת 1946 ותחילת 1947 עיבד בוסקוביץ' את הסוויטה לתזמורת (ממ"י, %), ובגירסה זו ניגנה אותה התזמורת הפילהרמונית תחת שרביטו של שארל מינוש. עשר שנים לאחר מכן פנה המלחין שוב אל הסוויטה השמית וערך גירסה לפסנתר לארבע ידיים (1957), שנוגנה באותה שנה בידי פנינה זלצמן

ופרנק פלג, ובשנת 1959 עיבד שוב את הנוסח התזמורתי, ובצורה זו נוגנה היצירה בידי תזמורת הראדיו בניצוח גארי ברתיני (1962). גם לשני פסנתרים עיבד בוסקוביץ' את הסוויטה השמית (1960); ביצוע בכורה: אילונה וינצה ואדית קראוס (1962). וקיימת גם גירסה לנבל ולצ'לו, שנוגנה בידי קלרי סרפש ויוסף נייסגרבר. על הסוויטה השמית הוענק לבוסקוביץ' פרס אנגל בשנת 1946.

הגירסה הראשונה לתזמורת של הסוויטה השמית כללה גם דבקה (מחול חרבות ערבי), שהמלחין עיבדה לפסנתר בשישה קטעים לבני הנעורים (1947; ניידט, ממ"י; %), אך השמיט אותה בכל הגרסות הסופיות של הסוויטה.

עם הגירסה התזמורתית הראשונה של הסוויטה השמית (1947) נפסקה ביצירתו של בוסקוביץ' באופן פתאומי תקופת הסגנון היסודי-כונני. ההלם שפקד אותו כאשר נודע לו שהוריו ניספו באושוויץ התבטא כלפי חוץ בשתיקה ארוכה. למעשה, הוא המשיך להלחין, אבל את רוב יצירותיו השמיד. בשנים 1949 עד 1952 חיבר מוסיקה לתיאטרון, את המוסיקה לבאלט הנער שמואל בשביל תיאטרון המחול "ענבל" וכן את המוסיקה לסרט בעלות השחר.

עם סוויטה קטנה לחליל, תוף קטן וכלי-קשת ועם עיבודם של שישה קטעים לבני הנעורים בשביל התזמורת הקאמרית של רמת-גן, בשנת 1956 לערך, החל האופק להתבהר במקצת בתחום היצירה. מבחינה נפשית היו לשתיקתו של המלחין מניעים עמוקים מאוד. היתה לו נטייה דתית, ותמיד חיפש ושאל להגיע לחקר האינוסופי. בחמש-עשרה שנות-חיי האחרונות ריתקו אותו תעלומות מיסטיות ורזי עולם. הוא התעניין בקבלה היהודית, בפילוסופיה היהודית ובספרות-המיסטיקה האירופית. דחפו של האמן היוצר להתחדש, ועם זאת להישאר נאמן ללבו ולנפשו, והשאיפה למזיגה מלאה של החדש עם המסורתי, להרמוניה בין החומר לבין הרוח, החזירו את בוסקוביץ' לבסוף אל הנתיב הגואל של יצירה מחודשת. עריכתם מחדש של הסוויטה השמית והקונצ'רטו לאבוב בשנים האחרונות של "השתיקה" (1956–1960), העיסוק בחומר ישן מנקודת-מבט חדשה, גרמו לא מעט לתחיית כוח ההמצאה של המלחין; זמן קצר לאחר מכן הוא חיבר את שיר המעלות לתזמורת (1960; ממ"י), שזכה בפרס התזמורת הפילהרמונית. התשתית הרוחנית ליצירה זו היא התנ"ך ושפתו, שבה הלך בוסקוביץ' והתעמק בהתמדה ובהתפעלות. סמליות-מספרים של הקבלה ונימה מיסטית מעניקים למוסיקה מימד של עומק. היא מביעה את הכמיהה לציון שבה בחר האל, ציון הרוחנית, העליונה, שעוליה-הרגל נושאים אליה עיניים מכל מקום; וברוח זו שיר המעלות מבטא שאיפה מתמדת אל-על, אל האינוסופי.

החומר המוסיקלי היסודי של שיר המעלות הוא מוטיב בעל אופי תימני, המופיע בשלוש צורות; התפתחות הנושאים מתבצעת בקבוצות של שלוש תיבות, ולכל היצירה שלושה חלקים: מבוא איטי, חטיבה ראשית בעלת שלושה נושאים העוברים עיבוד, וחלק מסיים בצורת רונדו. המוסיקה אינה מתבססת על מסורות אירופיות, והסגנון היסודי-כונני זר לה. לעומת זאת ניכרים בה צבעיה של ארץ ישראל ובהירות אור השמש הדרומית שזורה בה ביראה מיסטית. האמצעים

לכך הם תיזמור מצוין, ניגודים דינאמיים דקים, זימרה אינסטרומנטאלית, ומקצבים שנגזרו ממלים עבריות. התכליל דורש תזמורת סימפונית גדולה עם נבל, צ'לסטרה, פסנתר וכלי־הקשה המופעלים בידי שבעה נגנים. ביצוע הבכורה של שיר המעלות התקיים בשנת 1961, בנגינת התזמורת הפילהרמונית, בניצוחו של גארי ברתיני.

הקאנטטה בת ישראל (1960; ממ"י) זכתה בפרס על־שם הנרייטה סולד (1961) בתחרות ששופטיה היו דאריוס מיו, אהרן קופלנד ופרנק פלג, והיא הושמעה לראשונה בקונצרט חגיגי של התזמורת הפילהרמונית הישראלית במלאת עשרים וחמש שנים להיווסדה, בניצוחו של גארי ברתיני, עם הטנור רונאלד דאוד ומקהלת רינת (1961). תמלילה הוא שירו של ביאליק באותו שם, שמילותיו מושרות בפי הסולן, בעוד שהמקהלה מזמרת פסוקים מן הפרקים ב' וד' מתוך שיר השירים ו"שלוש עליכם מלאכי השלום" מתוך תפילת ליל־שבת. הקבלה זו מובילה במוסיקה לסינתיזה של שני סגנונים מנוגדים. הליריקה של המשורר הרומאנטי לובשת מוסיקה "מודרנית", לפעמים כמעט סריאלית, ואילו לטקסט המסורתי מוצמדת מוסיקה ארכאית־מודאלית. הגם שהעימות בין הסגנונות היה מכוון, היה על המלחין למצוא פתרון להתנגשות בין הנגינה האשכנזית של חרוזי ביאליק לבין הנגינה הספרדית של השירה התנ"כית, והוא עשה זאת בצורה מוצלחת.

המגמה הסריאלית שניכרה בקאנטטה בת ישראל היתה לעיקרון השליט בשתי היצירות האחרונות שבוסקוביץ' השלים, הקונצ'רטו דה קאמרה ועדיים. החומר המוסיקלי היסודי לקונצ'רטו דה קאמרה לכינור ותזמורת קאמרית (1962; ממ"י; ביצוע בכורה: מרים פריד עם התזמורת הפילהרמונית הישראלית בניצוחו של גארי ברתיני, ירושלים, 1963, במסגרת הוועידה הבין־לאומית "מזרח ומערב במוסיקה"; פרס מלוא לאחר מות המלחין, 1965) נגזר ממקצבי תפילת הגשם של הקהילה היהודית באי ג'רבה. המלחין השכיל לאחד את שיטת השורה עם מקצבה של הלשון העברית. השראה לבניית היצירה שאב בוסקוביץ' גם מצורת הטוקאטה של הרנסאנס המאוחר (למשל, מיצירתו של קלאודיו מרולו, 1533–1604).

עדיים, לחליל ולתזמורת, מחולקת לארבע קבוצות (1964, ביצוע בכורה: התזמורת הפילהרמונית, בניצוחו של גארי ברתיני, עם אורי טפליץ, פסטיבל ישראל, 1965). ביצירה מובא פירוש כללי לגירסה התימנית של נגינת טעמי המקרא לשירת בני־ישראל אחרי קריעת ים־סוף. היא מוקדשת לזכרו של הוגה־הדעות ההודי סרי אורובינדו (1872–1950), שתפיסתו, כי אלהים שוכן בכל דבר, וכל דבר כלול באלהים, היתה מקור השראתו של המלחין ביצירותיו האחרונות, המעמיקות.

יצירה קולית נוספת באותה רוח, שלמרבה הצער לא הושלמה, היא שמות למקהלה מעורבת, שני פסנתרים ותזמורת (1964) לפי פסוקים מפרק ל"ו של ספר בראשית, שתוכנו סקירת תולדותיו של עֶשָׂו. בוסקוביץ' בחר בפרק תנ"כי,

שאין בו סיפור עלילה ואף לא תוכן רוחני, אלא שמות ומלות הקישור שביניהם; הוא עשה זאת כדי לשאוב השראה מקצב השפה בלבד, אמצעי שנקט כבר בחיבורן של שלוש היצירות האינסטרומנטליות הקודמות, בצד אמצעים אחרים.

בוסקוביץ' הלחין עשרים ואחד שירים, מהם לקולות ולהרכבי כלים שונים. אחדים מן החשובים יוזכרו כאן: ה' דעי, על-פי תהלים כ"ג (1946; ממ"י; קודם מ"ת), לאלט או לבאריטון ותזמורת או פסנתר (ביצוע בכורה: ברכה צפירה, 1946), ולאלט עם רביעיית קשת (רות קופפר ורביעיית פניבש, 1954); הנך יפה דעיתי, לפסוק ט"ו מפרק א' של שיר השירים (1947; ממ"י; קודם מ"ת; ביצוע בכורה: ברכה צפירה, 1947), למצורסופראן או טנור עם תזמורת, או עם פסנתר, או עם פסנתר ורביעיית קשת; גירסאות אחדות, לרבות למקהלה א-קאפלה, עם או בלי סולן, לשיר דודו (1948; ממ"י; קודם ת"ת) למלים מאת חיים חפר – אחת היפות בבלאדות שנכתבו במלחמת השחרור ושזכתה למספר רב של ביצועים; שני היתולים מולחנים לשירו של יהודה בן שלמה אלהריץ.

אל שישה קטעים לבני הנעורים, שכבר הוזכרו, נוספו הקטעים לפסנתר קטעים לילדים (1964) משנות חייו האחרונות של המלחין, שאותם הקדיש לילדיו דוד ושרית. עוד יצירה קלה לביצוע היא בתופים ובמחולות (מ"ת), מחזור של תשעה קאנונים לשני קולות עם חליליות, תוף מרים ומשולש, רובם למלים משיר השירים. גירסה לשני כינורות, בעיבוד של עליזה פניבש, הופיעה במכון למוסיקה ישראלית: אלה הם תשעה קטעים קלים לנגינה, בפוזיציה ראשונה ובסולמות שונים, מהם על-פי בחירה, אחד מהם בליווי משולש ואחד עם תוף.

מן הראוי להזכיר עוד את תרגומם לעברית בידי בוסקוביץ', בשיתוף עם הרצל שמואלי, של שני ספרי לימוד מאת הינדמית – הדמוניה מסורתית, שהופיע בשנת 1953 בהוצאת נגן, ותרגילים בכתיבה בשני קולות.

נציין כאן כי נמצאת בהכנה מונוגרפיה על בוסקוביץ', הנכתבת ע"י פרופ' יהואש הירשברג (השנים המוקדמות) ופרופ' הרצל שמואלי (השנים המאוחרות). הספר יכלול גם מבחר ממאמריו של בוסקוביץ' עצמו.

רעייתו של המלחין, מרים בוסקוביץ', שהיא מוסיקאית בפני עצמה ומשמשת כמורה לפסנתר באקדמיה למוסיקה בתל-אביב, מקטלגת את עזבונו של בעלה המנוח לשם העברת כתבי-ידו לארכיון למוסיקה ישראלית של אוניברסיטת תל-אביב.

רבים מן המלחינים הצעירים היו תלמידיו של בוסקוביץ', אך למדו אצלו גם רבים מבני דורו ואפילו קשישים ממנו, כמו מקס ברוד, שהשתלם אצלו בתורת התיזמור. השמות הבאים הם רק מבחר מקרי של מלחינים ומוסיקאים שהיו תלמידיו: יהושוע לקנר, יחזקאל בראון, יצחק סדאי, צבי סגוני, שלמה יפה, תאודור הולדהיים, יהודה ינאי, שולמית רן, אדי הלפרן, יואל תום, חביב תומא, מוריס קרקוב, הרצל שמואלי, יורם פפודיש, בנימין עומר, רפאל בן-משה, עדרי מחט, המלחין העממי דוד זהבי.